TARİX, İNSAN VƏ CƏMİYYƏT-2021, 3 (33), s.127-140

UOT 94(479.24)

783660

MİLLİ AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİNİN "MUZEY PEDAQOGİKASI" ƏNƏNƏLƏRİ

Ləman Musayeva
AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin
Azərbaycan tarixinin elmi tədqiqi və təqdimi
şöbəsinin elmi işçisi;
lemanmemmedovamusayeva@gmail.com

Açar sözlər: *Muzey pedaqogikası, tarix muzeyi, elmi-kütləvi iş, təhsil, "insan kapitalı"*

Məqalədə müəllif Azərbaycanda muzeylərin muzey pedaqogikası haqqında ümumi məlumatlarla yanaşı, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin sovet dövründən 2021-ci ilə qədər olan hesabatları əsasında ətraflı material təqdim edir. Muzeyin tarixində ilk dəfə olaraq "muzey pedaqogikası" xronoloji ardıcıllıqla öyrənilir, onun pedaqoji fəaliyyətinin təcrübəsi o dövrün ictimai-siyasi xüsusiyyətlərinin fonu ilə müqayisə edilir, tətbiqi yeniliklərin əhəmiyyəti vurğulanır. Burada muzey pedaqogikasının beynəlxalq təcrübədə çoxşaxəli tətbiqinin səmərəliliyi qeyd edilməklə yanaşı, müəllifin yerli muzeylərlə bağlı fikir və təklifləri də öz əksini tapıb. Belə ki, Prezident İlham Əliyevin "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri" Sərəncamını və "XXI əsr Təhsilin tələblərinə uyğun təhsil" sənədini rəhbər tutaraq, muzey pedaqogikası vasitəsilə "fasiləsiz" təhsilin tətbiqi metodu təklif olunur".

TRADITIONS OF "MUSEUM PEDAGOGY" OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF AZERBAIJAN.

Lyaman Musaeva

Key words: *museum pedagogy, historical museum, mass scientific work, education, "human capital".*

The author provides general information about the museum pedagogy of museums in Azerbaijan, as well as detailed material based on the reports of the National Museum of the History of Azerbaijan from Soviet times to 2021 In the article. For the first time at the history of the museum, "museum pedagogy" is studied in chronological order, the experience of pedagogical activity is

compared with the background of the socio-political peculiarities of that time, emphasizing the importance of applied innovations. It notes not only the effectiveness of the multifaceted application of museum pedagogy in international practice, but also sets out the views and proposals of the author for local museums. Thus, a method is proposed for the application of "continuous" education through museum pedagogy, guided by the order of President Ilham Aliyev "Azerbaijan 2030: National priorities of socio-economic development" and the document "Education in accordance with the requirements of the XXI century"

ТРАДИЦИИ «МУЗЕЙНОЙ ПЕДАГОГИКИ» НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЕЯ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА.

Ляман Мусаева

Ключевые слова: *музейная педагогика, исторический музей, научно-массовая работа, образование, «человеческий капитал»*

В статье автор приводит общие сведения о музейной педагогике музеев Азербайджана, а также подробный материал, основанный на отчетах Национального Музея Истории Азербайджана с советских времен до 2021 года. Впервые в истории музея «музейная педагогика» изучается в хронологическом порядке, опыт ее педагогической деятельности сопостовляется с фоном общественно-политической особенности того времени, подчеркивая важность прикладных инноваций. В нем не только отмечается эффективность многогранного применения музейной педагогики в международной практике, но и излагаются взгляды и предложения автора для местных музеев. Таким образом, предлагается способ применения «непрерывного» образования через музейную педагогику, руководствуясь распоряжением президента Ильхама Алиева «Азербайджан 2030: Национальные приоритеты социально-экономического развития» и документом «Образование в соответствии с требованиями XXI века»

Muzey pedaqogikası bir təhsil sistemi kimi muzeyşünaslığın, pedaqogikanın və psixologiyanın kəsişməsindəki bir elmdir, muzey mühitində pedaqoji proses vasitəsilə mədəni (bədii) təcrübənin ötürülməsinə yönəlmiş müasir muzeyin elmi və praktiki fəalliyyət sahəsidir. Muzeylər tarix, mədəniyyət, təhsil fəalliyyətinin xüsusiyyətlərini, ziyarətçilərin müxtəlif

kateqoriyalarına təsir üsullarını və qarşılıqlı əlaqələrini tədqiq edir. Muzeylərin əsas ziyarətçi kateqoriyası gənclər olduğundan, bu məqalədə ilk dəfə olaraq muzey pedaqogikasının obyekti olan gənclərin muzey təhsili işi araşdırılır. Onun vasistəsi ilə gənclərə aşılanan bilik və bacarıqlar tədrisinin formaları öyrənilir, eyni zamanda Dövlətin gənclər siyasəti ilə mütanasibliyinə diqqət yetirilir.

Ölkə əhalisinin 23,6 faizini təşkil edən gənclərə qayğı dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Dövlət səviyyəsində gənclərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında yetişdirilməsi ilə bağlı bir sıra proqram və sərəncamlar hazırlanmışdır. 2005-2009, 2011-2015 və 2017-2021-ci illəri əhatə edən "Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı" bu qəbildəndir. Ölkə prezidentinin "2015–2025-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası"[25] haqqındakı sərəncamı vətənpərvərlik ruhu və vətəndaş mövqeyinin möhkəmləndirilməsi, eləcə də XXI əsrin bacarıqları və davamlı inkişaf məqsədini daşıyır.

Prezident İlham Əliyevin gənclərin təhsilini də əhatə edən son qərarı 2 fevral 2021-ci ildə "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"in təsdiq edilməsi haqqında Sərəncamı oldu [27]. Sənəddə xüsusilə qeyd olunur ki, dünyada artan rəqabətə davam gətirə bilmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Məhz təhsil vasitəsilə insan kapitalının milli sərvətdə iştirak payı davamlı şəkildə artırılmalıdır.

Bu Sərəncam hələ 1960-80 -ci illərdə Amerikalı iqtisadçılar Hari Beker və Teodor Şultz tərəfindən sübut edilmiş və Nobel mükafatına layiq görülmüş ""insan kapitalı"-təhsilə qoyulan investisiyalar ilə şəxsin yüksəltdiyi dəyərli keyfiyyətlər (təcrübə və bacarıqlar) nəticəsində iqtisadiyyatın da irəlilədiyi" [28] aksiomunu bir daha təsdiqlədir.

Bu müstəvidə ölkəmizdə indiyədək həyata keçirilən ümumtəhsil sisteminin mühüm qolu olan muzey təhsili də bu mərama xidmət edir. Muzey təhsili özündə"...məlumat, təlim, yaradıcılığın inkişafı, ünsiyyət və istirahət" [22, səh 5-7] kimi sahələri də ehtiva edir.

Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyində olan paytaxt muzeylərinin əksəriyyətində məktəblilərlə iş təkcə ənənəvi iş formatı: ekskursiya, rəsmi və qeyri-rəsmi tədbirlərin keçirilməsi, mühazirə, viktorinalar və s. ilə yekunlaşmır, eyni zamanda qismən müasir tendensiyalara uyğunlaşıb, müxtəlif ustad dərsləri, profilə uyğun uşaq tamaşaları, nağıl saatları, kvestlər də təşkil edirlər. Məsələn, Azərbaycan Milli Xalça Muzeyinin tərkibində 2009-cu ildən yaradılmış "uşaq muzeyi" şöbəsi uşaqlar üçün müxtəlif mövzulu ustad dərsləri, ənənəvi kukla tamaşaları və "nağıl saatı" təşkil edir [29].

Milli İncəsənət Muzeyi 3 yaşından 15 yaşına kimi uşaqlar üçün tanınmış yazıçıların əsərlərinə həsr olunmuş "Kölgə tamaşası" və incəsənətin müxtəlif

növlərini özündə cəmləyən art-terapiya, müxtəlif "ustad dərsləri" və əyləncəli kvestlər, növbənöv viktorinalar təqdim edir [30].

Qala Arxeoloji-Etnoqrafik Muzey Kompleksində uşaqlar üçün qədim el sənətlərindən olan toxuculuq, dulusçuluq, dəmirçilik ənənələrinin öyrənilməsi və milli mətbəxin nümunələrinin hazırlanması ilə bağlı ustad dərsləri keçirilir.

Təəssüf ki, bölgələrdə olan tarix və tarix-diyarşünaslıq muzeylərində bu fəallıq şəhər muzeyləri ilə müqayisədə demək olar ki, heç nəzərə çarpmır, dolayısı ilə kütlə ilə olan iş- məktəblilərin standart ekskursiya və ya tədbirlərdə iştirakı ilə yekunlaşır. Belə ki, apardığımız müşahidə və tədqiqatlar göstərir ki, tarix-diyarşünaslıq muzeylərində şagird və gənclərlə iş əsasən məlumatlandırma xarekteri daşıyır. Bu isə əsaslı biliyin qazanılmasını təmin etmir.

Sevindirici haldır ki, pandemiya dövründə tarix-diyarşünaslıq muzeyləri öz fəaliyyətini həmin dövrün tələblərinə qismən uyğunlaşdırdı. Hər bir tarix-diyarşünaslıq muzeyi həm facebook sosial şəbəkəsində öz səhifələrində, həm də "Azərbaycan muzeyləri" səhifəsində özlərində mövcud olan eksponatları və vətənpərvərlik ilə bağlı video-çarxları yerləşdirirdilər.

Mədəniyyət Nazirliyinin maarifləndirmə işindən fərqli olaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində olan 4 muzey (Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi, Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi, Həsən bəy Zərdabi adına *Təbiət Tarixi Muzeyi* və Hüseyn Cavidin ev muzeyi) əsasən Elmi-tədqiqat və elmi-maarifləndirmə profilli olduğundan öz strukturuna müvafiq fəaliyyətlə məşğul olurlar. Məsələn: N.Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin Elmi inkişaf və tədris layihələri şöbəsi gənc elmi kadrlarının yetişdirilməsi üçün mərkəzləşdirilmiş qaydada zəruri tədbirlərin görülməsi, muzeyin məktəb və tədris ocaqları ilə əlaqələrinin təmin edilməsi, muzeydaxili, eləcə də ölkə və beynəlxalq səviyyəli elmi məclisləri təşkil edir[31].

Təbiət tarixi Muzeyinin elmi-tədqiqat işi ilə yanaşı təhsil və maarifçilik bölməsi də mövcuddur. Bu bölmə ekskursiyaların keçirilməsi ilə yanaşı muzey pedaqogikasının bir qolu kimi müəllimlərin pedaqoji fəalliyyətinə muzeyin dəstəyi olaraq biologiya üzrə testlərin yazılması və məktəb dərsliklərin monitorinqini də həyata keçirir [32].

Hüseyn Cavid ev muzeyinin Elmi-kütləvi işlər şöbəsi H.Cavid və ümumiyyətlə, cavidlər irsinin təbliği, sərgilərin nümayişi və tədbirlərin təşkili ilə məşğul olsa da[33], muzey pedaqogikasına dair fəaliyyəti çox məhduddur.

Bu muzeylərin elmi-kütləvi iş və təhsil fəaliyyəti də demək olar ki, əsasən ekskursiya, muhazirə və məktəblərin öz təşəbbüsü ilə hazırladığı bədii-yaradacılıqla yekunlaşır. Fikrimizcə, muzeylərin gənclərlə iş proseduru qarşılıqlı maraqları ehtiva edən mükəmməl proqram əsasında formalaşmalıdır. Məhz bu yolla- təcrübə, bilik və yaradıcılıq fəalliyyəti ilə təcəssüm etdirilən intellektual kapital insan kapitalına çevrilir. Dolayısı ilə dövlətin gənclərlə bağlı strategiyası təcrübədə də tətbiq olunmuş olar.

Akademiya sistemində və ümumiyyətlə, Respublikada muzey sahəsində yalnız Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi müasir muzey tendensiyaları ilə ayaqlaşmaq üçün "İnnovasiyalar və təhsil proqramları şöbəsi"ni yaratmaqla muzeyin elmi- tədqiqat sahəsində fəaliyyəti ilə paralel kreativ təhsilin əhəmiyyətini də önə çəkərək, elmi-tədqiqat ilə elmi-təbliğat işinin ortaq tələbatına diqqət yönəldir. Muzey arxivində olan hesabatlara əsasən əminliklə qeyd edə bilərik ki, bu şöbənin yaradılması üçün Sovet dövründən indiyədək müxtəlif adlarda fəaliyyətini davam etdirən əhəmiyyətli bir təhsil təcrübəsi mövcuddur. Hələ Sovetlər İttifaqının tərkibində olarkən Muzeyin "Məktəb kabineti", müstəqilliyin bərpasından sonra isə "Elmi-kütləvi işlər" şöbəsi bu gün yenilik kimi təqdim edilən bir sıra muzey-təhsil proqramlarını həyata keçirirdi. 1958-ci ilə kimi olan hesabatların müəyyən səbəblərdən muzey arxivində olmaması ilə əlaqədar "məktəb kabineti"nin öz fəaliyyətinə nə vaxtdan başlaması dəqiq təyin olunmasa da, güman olunur ki, 50ci illərin son rübündən bu iş həyata keçirilmişdir. [1] "Ən məhsuldar yenilik unudulmuş köhnənin tətbiqidir!" fikri ilə ilk öncə Sovetlər dövründə istifadə olunan muzey-məktəb təcrübəsinin metod və resurslarını qeyd etmək olar. Belə ki, XX əsrin 60-cı illərindən etibarən Muzeydə 4 dərnək (arxeoloji, etnoqrafik, tarixi və bədii-tarixi) [3], kinozal [2] və "Qırmızı Qərənfil" klubu (1965-ci ildə yaradılıb [4]) fəaliyyət göstərirdi. Bununla yanaşı, tədbir, sərgi, mühazirə, ekskursiya, eləcə də görüşlər və tematik ekskursiyalar həyata keçirilirdi. Muzey işçilərinin, konkret olaraq "məktəb kabineti" əməkdaşlarının təşkilatçılığı ilə məktəblərdə ardıcıl olaraq muzey güşələri açılırdı. Muzeyin məktəb kabinetinin fəallığı tək yuxarıda sadalananlar ilə məhdudlaşmırdı. Eyni zamanda KİV ilə müxtəlif gənc məktəbli klublarına onların işini asanlaşdıra biləcək layihələrdə kömək edə biləcəkləri ilə bağlı müraciətlər də yerləşdirmişdir[5].

1970-ci illər məktəb kabinetinin ən məhsuldar dövrüdür. Bu onillik daha çox dərnəklərin sistemli şəkildə işləməsi, "Qırmızı qərənfil" və "Qızıl ləpirlər" klubları ilə sıx əməkdaşlığın həyata keçirilməsi, şəhər və rayon məktəblərində diyarşünaslıq klublarının və muzey güşələrinin yaradılması, müəllimlərlə qarşılıqlı əməkdaşlıq etmək üçün konfransların keçirilməsi, muzeyə kütləvi axını təmin edən "açıq qapı" günlərinin baş tutması və Sovet İttifaqının müxtəlif bölgələrinin məktəbliləri ilə intensiv məktublaşmanın aparılması ilə yadda qaldı. Məhz bu baxımdan, 1970-ci illər sovetlərin ideoloji tərbiyəsində muzey pedaqogikası əhəmiyyətli yer tutmuşdur .

Sovet dövründə təlim-tərbiyə işinin nəticəsi olaraq əldə olunan bu nailiyyətlər heç də təsadüfi olmayıb, keçmiş Sovet İttifaqının apardığı məqsədyönlü və sistemli siyasətin davamı idi. Məsələn, 1931-ci ilin avqustunda KP MK-nin "ibtidai və orta məktəb haqqında" və "ibtidai və orta məktəbin təhsil proqramı və rejimi haqqında"kı (1932, avqust) fərmanları məktəblərə tədrisin tarixiliyi prinsipinə, təhsildə əyaniliyin artırılmasına

yönəlməyin vacibliyini göstərdi. Yəni məktəbin qarşısında tək şagirdlərə müəyyən bilik verməklə kifayətlənməyib, eyni zamanda bu biliyin konkret bacarıqlarda əks etdirilməsinin öyrədilməsi məqsədi qoyulmuşdur. Zaman-zaman verilən bu kimi fərmanlar ona gətirib çıxartdı ki, muzeylərdə şagirdlərin sayı artdı, bir sıra muzeylərdə dərs proqramının daha da dərindən öyrədilməsi üçün xüsusi məktəb kabinetləri yaradıldı.

80-ci illərdə Sovet İttifaqında siyasi təlatümlərin başlandığı dövr Azərbaycan Tarixi Muzeyinin işinə də təsirsiz ötüşmədi. 70-ci illərin fəallığından sonra 80-ci illərdə görülən işlər kölgədə qalma təəssüratını bağışlayır.

90-cı illərdə SSRİ-də baş verən dağıdıcı proseslər, sosial-iqtisadi böhran, Azərbaycanın Ermənistanla müharibəyə cəlb olunması, ictimai şüurun transformasiyası və bunun nəticəsi kimi bir çox mənəvi dəyərlərin itirilməsi cəmiyyətin bütün sahələrinə neqativ təsir göstərmişdir.

1991-ci ilin 18 oktyabrında yenicə öz müstəqilliyini bərpa edən Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünə qarşı nankor qonşu Ermənistanın elan olunmamış müharibəyə başlaması, cəbhədə minlərlə Azərbaycan övladının itirilməsi, qaçqın və məcburi köçkün seli ilə üzləşməsi, iqtisadiyyatının iflic vəziyyətə düşməsi bütövlükdə muzey işini axsatdı və bütün bunlar muzey pedaqogikasının inkişafında da fasilə yaratdı.

"...Əminliklə demək olar ki, Azərbaycan Tarixi Muzeyi zamanın sürətlə dəyişən ab-havasına hazır deyildi. Uzun illər ərzində sovet dövrünün nailiyyətlərini işıqlandırmağa xidmət edən ekspozisiya zamanın tələbatına cavab vermirdi. İnsanların bir çoxunun ağır maddi vəziyyəti, Qarabağ müharibəsinin ağrılı nəticələri, cəmiyyətdə qeyri-sabitlik və digər səbəblər muzeyin öz tamaşaçılarını itirməsinə gətirib çıxarırdı"[19].

Lakin, mövcud olan çətinliklərə baxmayaraq iqtisadiyyatını yenidən dirçəldən müstəqil Azərbaycan Respublikası səhiyyə, təhsil, elm, mədəniyyət və idman sahəsində bir sıra qərarlara imza atdı, əldə etdiyi nailiyyətlərlə keçid dövrünün çətinliklərini geridə qoydu. Müstəqilliyini bərpa edən dövlət elm, təhsil və gənclərin potensialının idarə edilməsi ilə bağlı bir sıra sərəncamlar verdi ki, bunlara əsasən muzey də öz işini formalaşdırdı.

2000-2010-cu illər Muzeyin əsaslı bərpası və təmirdən sonrakı ilk illəri olduğundan Elmi-kütləvi iş şöbəsinin əməkdaşları 2005-ci ilə kimi məktəblərdə (1,6,244 və s. saylı məktəblər) muzey materiallarının kataloqları əsasında silsilə tarix dərsləri və əlamətdar tarixlərə həsr olunmuş tədbirlər keçirmiş, elmi məsləhət masası təşkil etmişlər[10].

2001-ci ildə muzeyin müvafiq şöbəsi 1,7,8,16,132,160 və 189 saylı məktəblərdə tarix kabinetlərinin yaradılmasında yaxından iştirak etmişdi[10].

Muzeyin təmirə bağlanması ilə müəllim və şagirdlər nəinki əyanilikdən uzaqlaşmış, məktəb mühitindən uzaq, asudə vaxtlarının səmərəli keçirilməsini

təmin edən fərqli elmi-mədəni mühitdən də məhrum olmuşdular. 2003-cü ildə muzey kollektivinin fədakar əməyi ilə qurulmaqda olan yeni ekspozisiyanın İbtidai icma quruluşunu əhatələyən beş zalı ziyarətçilərin ixtiyarına verildi. Elə həmin il 18 may-Beynəlxalq Muzeylər günündə 244 saylı məktəb şagirdləri tərəfindən həmin zallarda " İbtidai icma quruluşu" mövzusunda səhnələşdirilmiş tematik tamaşa nümayiş edilib [11, səh.54]. Bu tədbir məktəblilərin muzey kollektivinə və onların fədakar əməyinə özünəməxsus şəkildə göstərilən minnətdarlığın ifadəsi idi.

Diqqətəlayiq haldır ki, 2005-ci ildən Elmi-kütləvi iş şöbəsində ayrıca "məktəb kabineti"nin iş planının məqalə müəllifi tərəfindən hazırlanması ilə bu sahənin kütləvi işdən ayrı daha sürətli inkişafı baş verdi. Belə ki, ekspozisiyanın hələ tam qurulmamasına, yalnız 30 ekskursiyanın keçirilməsinə baxmayaraq muzey-məktəb əlaqələri 19 illik fasilədən sonra, (məktəb kabinetinin son fəaliyyəti 1986-cı ilə təsadüf edir.) məhdud imkanlara baxmayaraq, yenidən bərpa edildi və o dövr üçün yenilik olan müxtəlif mövzulu kvest-dərslərin mütamadi olaraq keçirilməsinə start verildi.

2006-cı ildə muzey təhsili sahəsində yuxarıda sadalanan işlərlə yanaşı 244 saylı orta məktəbdə VII-IX siniflər (15 sinif) arasında muzey eksponatlarını müvafiq bölmələrində əks etdirən kataloqları əsasında "Səfəvilər dövləti" mövzusunda sistematik olaraq viktorinalar keçirilib.

2009-cu ildə əvvəlki illərə əlavə olaraq Qadın, Sülh və İnkişaf Mərkəzinin nəzdində olan istedadlı uşaqlar üçün müəllif tərəfindən muzey marşrutu üzrə on mövzuda (ən qədim dövrlərdən AXC-nin süqutuna qədər) kvest-dərslər hazırlanmış və 25 şagirdə Muzeyin "Sertifikatı" verilmişdir[11]. Bundan başqa Muzeyin Elmi-maarif və Etnoqrafiya elmi-fond şöbələrinin (ideya müəllifi şöbə müdüri G.Abdulova) təşkilatçılığı ilə fevralın 10-da Nəsimi rayonu 1 saylı orta məktəbin və Respublika İncəsənət Gimnaziyasının şagird və müəllimlərinin, "Səma" rəqs qrupunun iştirakı ilə unudulmaqda olan və ilk dəfə muzey tərəfindən ictimailəşdirilən "Xıdır Nəbi" [11] etno-folklor bayramı keçirilmişdir. Bu yeniliklər 2010-cu ildə də tətbiq edilmişdir.

Göründüyü kimi müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra keçid dövrünün problemləri ilə üzləşən ölkədə və muzeydə Elmi- kütləvi iş şöbəsinin fədakar əməkdaşlarının əməyi sayəsində gənclərlə aparılan pedaqoji iş nəinki axsadı, tam tərsinə, Dünya muzeylərində tətbiq olunan əyləncəli-intellektual oyunlarla zənginləşdi. 2000-2010-cu illər muzeyin gənclərlə iş proqramı ənənəvi iş formatları ilə yanaşı abunəçilik yolu ilə kvest-dərslərin tətbiq olunması kimi yeniliklərdən də istifadə etdi. Muzey kvestlərin özəlliyi ondadır ki, ziyarətçilərin müstəqil olaraq muzey kolleksiyaları ilə maneəsiz tanışlığı baş tutur, mövzu ilə bağlı biliklər dərinləşir, şəxsi kəşflər baş verir. Bununla da muzey məktəblilərin zehniyyətində nəinki tarixə sevgi və marağı artırdı, eyni zamanda oyunla idrakın unikal birləşməsindən irəli gələn tədqiqatçılıq

həvəsini üzə çıxartdı. Şagirdlərin hələ o dövrdə muzeyin məhz bu proqramına abunəçiliyə yazılması dediklərimizi təsdiq edir.

"...2010-ci ildən etibarən Prezident İlham Əliyevin ifadəsiylə Azərbaycanda keçid dövrü başa çatmış və ölkə yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur"[24,səh13]. Bu dövrdə "...Azərbaycanın qarşısında duran əsas məsələ dünya ölkələrinin inkişaf sürəti ilə müqayisədə geriliyə yol verməməkdir....Ənənəvi iqtisadiyyatdan "bilik iqtisadiyyatına" keçidin əsası qoyulmalı, bunun üçün həlledici olan insan kapitalının adekvat inkişafı ön plana çəkilməlidir"[18, səh8].

2011-2020 ci illərdə muzeyin bütün iş fəaliyyəti bu konsepsiyaya əsaslanaraq elmi nailiyyətlərini və beynəlxalq əlaqələrini yüksəltdi, yeni kitab və albomlar nəşr etdirdi. Əldə edilən elmi uğurlar muzeyin pedaqoji işinə də təsir etdi.

2011-ci ildən 2020-ci ilədək muzeyin məktəblilərlə iş fəaliyyəti Elmi-kütləvi iş şöbəsi tərəfindən bır neçə istiqamətdə həyata keçirilirdi: artıq ənənəvi hal almış intellektual oyunlar, əlamətdar günlərə həsr olunmuş tədbirlər, bayramlar, açıq dərslər, kvestlər, ustad dərsləri, yaradıcı insanlarla görüş, rəsm müsabiqələri, viktorinalar, ekskursiyalar, mühazirələr, təcrübə məşğələləri ilə yanaşı müxtəlif layihələr ("Elm-Təhsil-Muzey vəhdətinə məntiqi yanaşma"), "Məktəblilər üçün Muzey həftəsi- Muzeylər və Ekologiya", "Muzeylər və Multikulturalizm"[13], "Gözəl mədəniyyət"[13], "Tarix fənninin başqa fənlərə inteqrasiyası"[14], "Sənət barəsində söhbət"[14], "Muzey eksponatları şagirdlərin rəngli dünyasında" [16] və klublar da("H.Z.Tağıyev"[12], "Gənc muzeyşünaslar və muzeysevərlər" "Kinoklub" və "Arxeoklub") fəaliyyət göstərirdi.

2020 -ci ildə Respublikanın flaqman muzeyi AMEA – nın Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 100 yaşı oldu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin MATM-nin 100 illik yubileyi münasibəti ilə imzaladığı sərəncama əsasən muzeyin müxtəlif istiqamətlərdə bir fəaliyyət planı hazırlanmışdır.

Yubileyin qeyd edilməsinə hazırlıq işlərini 2 il əvvəl başlayan muzey həmin dövrdə təmir işlərini aparırdı, yeni ekspozisiyanın qurulması pandemiyanın Azərbaycanda yayılması səbəbi ilə təxirə salındı və 2020 -ci ilin mart ayının sonundan etibarən muzey tamamilə onlayn iş rejiminə keçdi. MATM Akademiya sistemindəki muzeylər içərisində ilk olaraq onlayn formata keçərək həm dinləyicilər ilə, həm də muzey kollektivinin özü arasında ünsiyyəti davam etdirməklə bərabər, bir sıra virtual layihələrin internet məkanınında həyata keçirməyə nail oldu.

Muzey Zoom platformasından istifadə edərək məktəblilər üçün tədbir, mühazirə, müsabiqə, viktorina və ekskursiyalar, onlayn eksponat-pazlların yığılması, fənn testləri təşkil etdi. Eksponatların mütamadi olaraq virtual

nümayişini və annotasiyasını özünün sayt və sosial şəbəkə səhifələrinində maraqlı şəkildə təqdim etməklə izləyicilərin daimiliyinə və kəskin artımına rəvac verdi. Azərbaycan Respublikasında 2020-ci ilin "Könüllülər ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı [26] Muzeyin də könüllülük fəaliyyətinin aktivləşməsinə səbəb oldu. Yay ərzində muzeyin H.Z. Tağıyev klubunun müəllimi və "Güc birlikdədir " Gənc Könüllülər Cəmiyyətinin üzvləri Azərbaycanın muzey işi tarixində ilk dəfə olaraq H.Z.Tağıyevin xeyriyyəçiliyinə, o zaman işğal altında olan Qarabağ torpaqlarına və mətbuat gününə həsr olunmuş 12 və 15 dəqiqəlik maarifləndirici animasiyalar təqdim etdi. Yenə də ilk dəfə 27 sentyabrda "Muzeylərimizi tanıyaq və təqdim edək" layihəsi çərçivəsində Karlar və Lallar Cəmiyyəti ilə birlikdə ilə "H.Z.Tağıyevin Xatirə Evi" surdo tərcüməli video tur hazırlanıb izləyicilərin ixtiyarına verildi[23].

Bütün bunlar muzeyin reytinqini nəinki sosial şəbəkələrdə və ictimaiyyət arasında qaldırdı, həm də MATM –nin MDB -nin tarix və mədəniyyət muzeyləri içərisində "ən yaxşı ziyarətlər və virtual ekskursiyalar" sıralamasında altıncı yeri tutması ilə nəticələndi." Muzeyin facebook səhifəsinin auditoriyası 115% artdı [23, səh429-436].

Göründüyü kimi, muzeyin 2010-2020-ci illərdə elmi-kütləvi iş və təhsil sahəsindəki fəalliyyəti əvvəlki illərilə müqayisədə yüksəlmiş, fəalliyyət növü artmış, ustad dərsləri, onlayn layihələr, maarifləndirici animasiyalar, surdo tərcüməli video-turlar kimi yeniliklər tətbiq olunmuşdur.

Muzeyin müasir pedaqoji fəalliyyətinin Sovet dövrü ilə müqayisədə bir özəlliyini də qeyd etmək yerinə düşərdi. Əgər Sovet dövründə görülən işlər KP-nın birbaşa diqtə və nəzarəti altında aparılırdısa, verilən standartlardan kənara çıxmamağı tələb olunurdusa, müstəqilliyin bərpasından sonra həyata keçirilən bütün bu işlər muzey rəhbərliyinin zamanın tələbinə uyğun formalaşdırdığı təhsil strategiyasının və işçilərə öz kreativliyini nümayiş etdirmək üçün verdiyi sərbəstliyin nəticəsidir.

Müqayisə üçün demək olar ki, dünya muzeylərinin təcrübəsində də təhsil şöbələri işçilərinin əsas vəzifəsi müəllimlər üçün təhsil prosesinin əyaniliyini gücləndirən "tədris vasitələri hazırlamaq, müəllimə bacarıqlı şəkildə hazırlaşmağa və dərsi aparmağa imkan verən ixtisaslaşdırılmış bələdçi kitabları, "iş dəftərləri", illüstrativ materiallar paketi, video və internet proqramları yaratmaqdır" [21, səh 17-25].

Müəllimləri öz tərəfdaşı kimi görən Amerika muzeyləri xüsusi olaraq onlar üçün: "mühazirə salonları, müəllim emalatxanaları, kredit kursları, tədqiqat və muzeydə staj proqramları hazırlayırlar. Müəllimlər nəinki muzey kolleksiyaları haqqında yeni məlumatlar əldə edir, həm də onları təhsil sahəsində necə istifadə etməyi öyrənirlər. Muzeylər həm də müəllimlərə məktəb dərsliklərini muzey eksponatları ilə təsvir etməyi deyil, onun vasistəsi ilə öz

mövzularını açaraq uşaqlara bilik əldə etməyin yeni bir yolunu mənimsəmələrinə kömək edirlər" [20, səh 36-39].

Danimarkada da dövlət səviyyəsində, 2007 -ci ildən bəri, muzeylərin Təhsil Sisteminə daxil edilməsi üçün Milli Proqram qəbul edilmişdir. Proqram, xüsusən, muzeylərə və müəllimlərə onlayn mənbələrdən məcburi istifadə etməklə təhsil pillələrində olan bütün məktəblər üçün birgə fənlərarası tədqiqat və təcrübə yönümlü proqramlar hazırlamağı tövsiyə edir. Milli İrs Agentliyi, Təhsil Nazirliyi və muzey ictimaiyyəti ilə birlikdə (Danimarkada 117 dövlət muzeyi var) mövcud muzey təhsil proqramları izlənildi və Milli Muzey Təhsil Şəbəkəsi yaradıldı. [45, səh 17-25] Məktəbə ünvanlanan muzey proqramları bütün məktəb müəllimləri üçün əlçatan olan www.e-museum.dk internet saytında dərc olunur

Yuxarıda sadalanan, muzey pedaqogikası sahəsində yeniliklərə imza atmış dövlətlərin təcrübəsinə əsasən, belə nəticəyə gəlirik ki, son dövrlərdə muzey pedaqogikası yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Onun inkişaf istiqamətləri ilə ayaqlaşmaq üçün MATM-ın muzey pedaqogikası işi dövrün tələblərinə daha da yaxınlaşmalı, bir sıra yeni addımlar atılmalıdır. İlk növbədə məktəb proqramının müxtəlif fənləri üzrə şagirdlərin biliklərinin dərinləş-dirilməsi, mədəni təcrübənin yayılması və dəyərlər sisteminin formalaşdırılması üçün muzey proqramlarının Təhsil Nazirliyi ilə birgə hazırlanması təmin edilməlidir. Bu, həm tarix fənninin digər fənlərlə sıx inteqrasiyasına, həm muzey pedaqogikasının təhsilin əsas tərkib hissəsinə çevrilməsinə, həm də əyanilin verdiyi məziyyətlər nəticəsində məktəblilərin qlobal dünyagörüşünün formalaşmasına xidmət edəcəkdir. Keçirilən dərslərin səmərəliliyinə də diqqət ayırmaq vacibdir. Həm məktəbdə, həm də muzey təhsilində ən çox üstünlük verilən, məktəbliləri məlumatlandırmağa deyil, müzakirəyə səbəb olan dialoqa əsaslanan təhsilə yönləndirməkdir. Yalnız məlumatlandırma ilə bilik əldə olunmur, müzakirə əsnasında fikir ayrılıqları, ziddiyyətlər, dilemmalar meydana çıxdıqca, real qavrayışın və biliklərin dərin mənimsənilməsi prosesi bir o qədər sürətlənir.

Muzey öz təhsil proqramlarını elə səpkidə qurmalıdır ki, sərgilərdə müstəqil işləmək üçün hazır materiallar, müasir təhsilin ehtiyaclarını ödəyən interaktiv sərgi sahələri, habelə məktəb proqramının müxtəlif mövzuları üçün seçilmiş "muzey çamadanları"(muzey materialları üzərində qurulan təhsil proqramlarının konkret, yığcam, səyyar istifadəyə məqbul iş paketi) vasitəsi ilə bu iş öz arealını genişləndirsin. Muzey pedaqogikası Muzeydə tətbiq olunduğu kimi tək şagird ilə işləmək deyil, daha çox pedaqoq ilə də işləməlidir. Muzeyin pedaqoji işi bütün Bakı və Bakı ətrafı məktəbliləri muzeyə sistematik dərslərə cəlb edə bilməz, amma pedaqoqlarla əsaslı və məqsədyönlü iş getsə bu istəyə nail oluna bilər. Bunun üstünlükləri ondan ibarətdir ki, professional pedaqoq formalaşdırmaqla yanaşı, həm də muzey pedaqogikası vasistəsi ilə innovativ

təhsil imkanları genişlənir, məktəblilərin vətənpərvərliyi artır. Çünki Vətənə olan sevgi onu dərk etməkdən keçir. Müstəqil olaraq gündəlik və geridönüşlü dərsləri, məşğələləri həyata keçirdən müəllim öz uşaqları ilə dərsləri təkcə muzeylərin sərgi salonlarında deyil, həm də fondlarda, muzey kitabxanasında və həmçinin onlayn keçirə bilər. Hal-hazırda muzeylərdə keçirilən bir dəfəlik dərslər bu üstünlüyü vermir, ən yaxşı halda xoş təəssürat və qismən bilik verir. Muzey pedaqoqu tərəfindən dərsə qoyulan əmək izlənilməmiş qaldığından, zamanla xoş təəssüratdan başqa heç nə yadda qalmır.

Bu əsnada qeyd etmək yerinə düşər ki, pedaqoqlarla iş muzeyə yad deyil, 1970-ci ildə müəllimlər üçün keçirilən 3 günlük konfransda 120 müəllim iştirak edib, 1973-cü ildə IV-VIIsiniflər üçün köməkçi dərs vəsaitləri hazırlanıb, 1973-cü ildə muzeyin 50 illiyi ilə əlaqədar müəllimlər üçün yenə də 3 günlük konfrans keçirilib. Müəllim və məktəb direktorları dəyirmi masa müasir dövrdə də keçirilib, 2010-2020-ci il pedaqoji iş fəaliyyətində öz əksini tapıb.

Ümid edirik ki, göstərilən təkliflər Azərbaycanın muzey təhsili sahəsində keçdiyi dövrlərin bəzi müsbət ənənələrindən, xarici ölkələrin müasir standartlara cavab verən yeni metodlarından və müstəqillik qazanıldıqdan sonra əldə etdiyimiz yeni təcrübədən istifadə edərək, Azərbaycan muzeylərinin yeni dünya təhsil standartlarına keçməsi üçün bir başlanğıc kimi əhəmiyyətli olacaqdır.

Məqalədə Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin muzey pedaqogikası sahəsindəki fəalliyyətinin tarixi-statistikası və bu sahədə digər muzeylərlə müqayisəsi ilk dəfə araşdırılır, dövrün ictimai-siyasi qərarı ilə mütanasibliyinə diqqət yetirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1958-ой год .inv №444
2. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1959-ый год inv №445
3. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1960-ый год inv №446
4. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1965-ый год inv №550

5. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1966-ой год inv №551
6. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1967-ой год inv №552
7. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1969-ый год inv №553
8. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1970-ый год inv №556
9. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Академия Наук Азербайджанской ССР. Музей Истории Азербайджана Отчет о научно-иследовательской деятельности за 1985-ый год inv №572
10. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Azərbaycan Tarixi Muzeyi Elmi-tədqiqat və Elmi-kütləvi işlər haqqında hesabat 2000-2005-ci illər inv№454
11. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Elmi Arxivi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası,
Azərbaycan Tarixi Muzeyi Elmi-tədqiqat və Elmi-kütləvi işlər haqqında hesabat 2009-cu il inv№457
12. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2013-cü ildə gördüyü elmi-ekspozisiya,elmi-tədqiqat,elmi-kütləvi və fond işlərinin HESABATI/ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası /Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi-2013-, Bakı 2013, səh 355-365
13. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2016-cı ildə gördüyü elmi-ekspozisiya,elmi-tədqiqat,elmi-kütləvi və fond işlərinin HESABATI/ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası/ Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi-2016-, Bakı 2016, səh 493-502
14. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2017-cı ildə gördüyü elmi-ekspozisiya,elmi-tədqiqat,elmi-kütləvi və fond işlərinin HESABATI/ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası /Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi-2017-, Bakı 2017, səh 419-427
15. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2018-ci ildə gördüyü elmi-ekspozisiya,elmi-tədqiqat,elmi-kütləvi və fond işlərinin HESABATI/Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası/ Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi-2018-, Bakı 2018, səh 322-332
16. Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2019-cu ildə gördüyü elmi-ekspozisiya,elmi-tədqiqat,elmi-kütləvi və fond işlərinin HESABATI/

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası /Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi-2020-, Bakı 2020, səh 490-498
17. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 60 illiyinə həsr olunur. Bakı-2004 səh 56
18. "AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ" İNKİŞAF KONSEPSİYASI https://president.az/files/future_az.pdf
19. *Cabbarov Fərhad* Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin 2000-2020-ci illərdə fəaliyyətinə dair MİLLİ AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİ – 2020 /Bakı – 2020 səh 13
20. Макарова-Таман. Н. Сотрудничество с учителем. Из опыта США //Музей. - №1. – 2015.- с. 36-39.
21. Медведева Елена. Школа & Музей: зарубежный опыт. // «Урок в музее»: проект единого образовательного пространства музея и школы. М., 2016, с. 17-25.
22. Музейная педагогика: из опыта методической работы / под ред. А. Н. Морозовой, О. В. Мельниковой. – М.: ТЦ Сфера, 2006. – 416 с.
23. Мусаева Л. Успехи виртуальных проектов национального музея истории Азербайджана в период пандемии // " замонавий дунёда музейшуносликнинг долзарб масалалари", Тошкент – 2021 с. 429-436
24. Azərbaycan iqtisadiyyatının keçid dövrü /Keçid dövrünün ümumi qiymətləndirilməsi //http://lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=18
25. "2015-2025-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı 26 yanvar 2015, https://president.az/articles/14132
26. Azərbaycan Respublikasında 2020-ci ilin "Könüllülər ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı 30 dekabr 2019 https://president.az/articles/35533
27. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər 02 fevral 2021,https://president.az/articles/50474
28. Роль культуры в формировании человеческого капитала №3 (27) Июль-Сентябрь 2021 http://edu.e-history.kz/ru/contents/view/1152
29. Azərbaycan Milli Xalça Muzeyi //maarifləndirici proqramlar https://azcarpetmuseum.az/front/az/more_eduPrograms/234
30. Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyi // uşaqlar üçün// http://nationalartmuseum.az/pages/77/for-kids

31. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi //Muzeyin strukturu //http://www.nizamimuseum.az/
32. Museum of Natural History //https://science.gov.az/az/forms/organizatsii-pri-prezidiume/3800
33. AMEA Hüseyn Cavidin ev muzeyi //Muzey haqqında// struktur https://www.huseyncavid.az/az.php?go=tarix